

**СУБЕКТИВНИ ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ,
ИЗПЪЛВАЩИ СЪДЪРЖАНИЕТО НА СПЕЦИФИЧНОТО ПРАВООТНОШЕНИЕ,
СВЪРЗАНО С ТРУДА НА ЛИШЕНИТЕ ОТ СВОБОДА***Йордан Йорданов***SUBJECTIVE RIGHTS AND OBLIGATIONS
FULFILLING THE CONTENT OF THE SPECIFIC LEGAL RELATIONSHIP
RELATED TO THE WORK OF PRISONERS***Yordan Yordanov*

Abstract: The article examines the work of persons sentenced to imprisonment in the Republic of Bulgaria who perform community service. The emphasis in the exhibition is the subjective rights and obligations of the participants in the emerging legal relationship in view of the specifics of the work performed, which are incompatible with the legal sphere of free citizens participating in the employment relationship.

Keywords: socially useful work; convicted persons.

Утвърдените теории на наказателно-изпълнителното право са възприели за отправна точка факта, че по своите социално-икономически характеристики трудът на осъдените е разновидност на обществения труд като цяло. Той се различава от труда на другите работници заради целевата му ориентация, наличието на специална правна уредба на обществените отношения, които възникват в процеса на участие на осъдените в общественополезен труд, както и на специфичните особености в организацията на работата в местата за лишаване от свобода.

Основната посока на осъществяването на радикалната икономическа реформа на този етап е преходът към пазарна икономика. Пазарът на труда придобива сила и разширява влиянието си като система от социални и правни норми и стандарти, които гарантират възпроизводството, обмена и използването на труда. Като комбинация от социално-икономически връзки между собственика на работна сила – свободен гражданин, и купувачите на тази работна сила – предприемача, пазарът

на труда е един от основните елементи на пазарната икономика.

За ефективното функциониране на пазарните механизми са необходими ред условия, отнасящи се към сферата на икономическите и социално-политическите отношения, сред които са преди всичко пълната самостоятелност и независимост на субектите, действащи на пазара, в съчетание с тяхната икономическа отговорност. Казаното поставя под съмнение възможността за пълноценно участие на осъдените в обществените отношения, развиващи се на пазара на труда. Доколкото способността за труд е неотделима част от личността на нейния носител, дейността на осъдените на пазара на труда е опосредствана, не толкова от чисто икономическите закони, а от действията на условията, в които те (осъдените) се проявяват като участници в пазарните отношения.

Такива условия в частност са ограниченията, произтичащи от самата присъда, изолацията и режима на изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“. Осъдените не би трябвало да се разглеждат като пълноправ-

ни субекти на пазара на труда. Дори и като собственици на своята работна сила, те все пак не са свободни граждани. Лишените от свобода не могат самостоятелно да се разпореждат със способността си към труд, даже в пределите на мястото за лишаване от свобода (МЛС), доколкото мястото и видът на работата се определят от администрацията на затворническото заведение.

Администрацията взема решение за съответствието на този вид трудова дейност с изискванията на режима за изтърпяване на наказанието и определя възможностите за нейната организация в институцията. Това е следствие от факта, че към ограниченията, включени в съдържанието на наказателно-изпълнителното правоотношение, се отнася и отнемането на възможността осъденият сам да определя поведението си в МЛС, т.е. засяга се неговата правоспособност.

В подкрепа на това становище можем да отбележим виждането и на някои чужди изследователи: „...*трудовете отношения на лишените от свобода, не могат да бъдат включени в предмета на трудовото право, с оглед факта, че тези отношения са лишени от такава важна функция, като доброволно поетите с трудовия договор задължения, въз основа на постигнати споразумения с работодателя*“¹.

Следователно осъдените могат да действат само като специфични трудови субекти, организирани от администрацията на специализираните институции. Тяхното участие в пазарните отношения е опосредствано.

Субект на възникващите в МЛС отношения, свързани с участието в общественнополезен труд, е всяко физическо лице, на което е влязла в сила и приведена в изпълнение присъда е наложено наказание „лишаване от свобода“, и със заповед на началника на Затвора му е възложена работа (чл. 166, ал. 2 ППЗИН-ЗС²). Тоест възниква една особена категория трудещ се – **работник, лишен от свобода**.

Лишеният от свобода обаче не е субект на трудово-правни отношения, той става субект на обществени отношения, възникващи във връзка с участието му в общественнополезен труд. Участието му в трудова дейност се регулира от наказателно-изпълнителното право. Това съвсем не означава, че в трудовата си дейност лишеният от свобода е безправен субект – преобладаващата част от субективните права на свободните работници и служители са съхранени по силата на законови разпоредби и за осъдените. Вследствие на това като подход в настоящото изследване ще извършим сравнително-правен анализ на субективните права и задължения, които възникват в сферата на труда за участниците в наказателно-изпълнителното правоотношение.

Участието в общественнополезен труд е основание за придобиване на няколко *специфични само за лишените от свобода права, които са несъвместими с правната сфера на свободните работници*, а именно: зачитане на работни дни, допълнителна хранителна добавка и др.

а) **Зачитането на работни дни** е уредено в чл. 41, ал. 3 НК, с който е положено общото правило, доразвито и конкретизирано в текста на чл. 178 ЗИНЗС. Зачитането на работни дни е един от най-важните стимули за включване на лишените от свобода в общественнополезен труд. То е основен фактор, обуславящ високия процент работещи затворници³. Зачитането мотивира и към добросъвестно отношение към трудовите задължения – изпълнение на трудови норми, уплътняване на работно време и др.

Зачитането на работни дни създава сигурност у затворника, то е законово гарантирано субективно право, което не зависи от ничия преценка. Освен всички позитиви то има един съществен недостатък – води до механично намаляване на присъдата, без да се отчитат постигнатите резултати от поправителното ѝ въздействие⁴.

¹ **Алинина, И. В.** О понятия „сфера действия трудового права“. Проблемы правового регулирования трудовых отношений. Часть I: Сборник материалов научной конференции 22–23 сентября 2004 г. Омск: Омск. гос. ун-т, 2004, с. 13.

² Правилник за приложение на закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража. – ДВ., бр. 14 от 10 февруари 2017 г.

³ **Паликарски, М.** Наказателно изпълнително право на НРБ. София: ПБМВР, 1986, с. 112.

⁴ Това е един от аргументите, изтъкнат от част от експертната група юристи, работила по проекта за НК от 1968 г., чиято цел е била премахване на зачитането на работни дни.

За това законодателят е предвидил възможност за отмяна на зачетените работни дни при наличието на определени предпоставки, визирани в чл. 41, ал. 4 НК.

Нормата на чл. 41, ал. 4 НК изисква като задължително условие за отмяна на зачитането на работни дни „извършването на умишлено престъпление или тежко нарушение на установения ред“, водещи до извода за липса на поправително въздействие на наказанието спрямо лишения от свобода.

Текстът на чл. 41, ал. 4 НК създава илюзорната представа, че е средство за допълнителна репресия, „още една санкция“ спрямо лишения от свобода и особено след възприемането на критериите „Енгел“⁵ и ТР № 3/15 год. на ОС НК, което към момента води до доста противоречива съдебна практика.

Видовете наказания са изчерпателно изброени в чл. 37 ал. 1 НК и отмяната на зачетени работни дни не е сред тях. Наказанието „лишаване от свобода“, което се търпи по размер, е определено с влязлата в сила присъда и този размер не се влияе от обстоятелството дали по отношение на осъдения е приложена процедура по чл. 443, т. 2 НПК, вр. с чл. 41, ал. 4 НК.

Полагането на общественополезен труд по време на изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“, съгласно чл. 41, ал. 4 НК е възпитателна мярка. **Тя е изградена върху презумпцията, че при системно и добросъвестно участие на осъдения в трудовата дейност възпитателният процес се ускорява и целите на наказанието, свързани с неговото поправяне и превъзпитание, се постигат за по-кратък срок от постановеният с присъдата**⁶. Като средство за стимулиране законодателят е предвидил *положеният труд да се зачита за намаляване срока на наказанието, като два работни дни се зачитат за три дни лишаване от свобода*. Това представлява ме-

ханично намаляване на присъдата и по-ранно освобождаване на осъдения от МЛС, но не и до изменение, в частност намаляване, размера на наложеното с влязла в сила присъда наказание „лишаване от свобода“, размерът е такъв, какъвто е фиксиран с влязлата в сила присъда.

Поправянето и превъзпитанието на осъдения са първата предвидена от чл. 36 НК цел на наказанието и тя по своята правна същност означава да се приучи осъденият към уважение на законите на страната – нормите на пенитенциарното право в по-голямата си част са императивни и изискват стриктно спазване на предписаното поведение. Постигането на тази цел е невъзможно, ако самото изпълнение на наказанието „лишаване от свобода“, е съпроводено със закононарушения⁷.

Искането за отмяна на зачитането на работни дни през последните две години преди извършване на последното нарушение е в резултат на доказани „тежки нарушения на установения ред“ в затвора, с което лишеният от свобода е показал, че не се поправя, а положеният труд е бил симулативен, използван е за корисни цели – получаване на режимни облекчения, и не е оказал никакво поправително въздействие върху личността. Задължително условие е тези тежки нарушения да са установени със съответните писмени доказателства – влезли в сила заповеди за наказания.

С предложението на началника на затвора администрацията започва процес на възстановяване волята на съда към момента на постановяване на съдебния акт, с който са защитени обществените интереси, фактическият размер предвиден в присъдата, във връзка с извършеното престъпление.

Не може да се твърди, че е налице прекомерна репресия и на друго основание, производството по чл. 443, т. 2 НПК, вр. с чл. 41, ал. 4 НК, дори погледнато през призмата на критериите „Енгел“, не е производство от на-

⁵ Дефинирани по делото Engel and Others v. Netherland, Appl. No.5100/71 et al., Judgment from 8 June 1976, понастоящем те са стабилно утвърдени в практиката на ЕСПЧ, алгоритъм за проверка и неотклонно се изследват при определянето на наказателния характер на обвинението по всяко конкретно дело. Тестът „Енгел“ е възприет и от практиката на Съда на Европейския съюз (СЕС), който се позовава на приетите от ЕСПЧ разрешения.

⁶ Лютов, К. За и против зачитането на работни дни при изтърпяване на наказанието лишаване от свобода.– Социалистическо право, № 5, 1967, с. 46.

⁷ Трайков, Здр. Наказателно-изпълнително право. София: Албатрос, 2007, с. 84.

казателен характер – липсват доста от елементите и не е нарушен принципът *ne bis in idem*.

Обобщавайки изложеното дотук, можем да обосновем извода, че важността на въпросите, свързани с теоретичната постройка на института „зачитане на работни дни“, законодателят свързва с пряка възпитателна задача. Той (институтът) цели да приучи лишените от свобода към спазване на законността и добрите нрави. Законовият способ за тяхната отмяна е въздигнат като коректив, тъй като „зачитането“ само по себе си води до механично намаляване на наложеното наказание, постановено от съда с присъдата, и се излиза извън обхвата на целите на наказателната политика, визирани в чл. 36 НК, което прави резултатите от труда на осъдените нецелесъобразни.

В ЗИНЗС са предвидени няколко случая, *когато работни дни се зачитат, без лишените от свобода да работят*, и те са:

– през време на годишната почивка по чл. 82 ЗИНЗС. Зачитат се толкова работни дни, колкото е броят на присъствените дни, включени в почивката. Целта на това зачитане е преди всичко да се предотвратят евентуални откази на някои затворници от почивката, което би навредило на здравето им;

– при нетрудоспособност, причинена от трудова злополука или професионално заболяване по време на работа в затвора по чл. 83 ЗИНЗС. Времето, когато лишените от свобода не работят поради трудова злополука или професионално заболяване, им се зачита за работни дни;

– при почивка в случай на бременност и раждане. Зачетените дни също са равни на присъствените дни по време на почивката;

– при освобождаване от работа за подготовка и полагане на изпити за завършване на клас в самостоятелна или индивидуална форма на обучение; завършване степен на образование и/или придобиване на професионална квалификация.

б) Работещите затворници имат **право на повишена хранителна дажба**. Храната е съобразена с тежестта на извършваната работа. Прилагат се две надбавки в зависимост от степента на интензивност и физическа натовареност на извършвания от лишените от свобода труд. Първата обхваща всички работещи

осъдени, а втората е предвидена за затворници, извършващи труд с висока интензивност. Законодателят е предвидил няколко случая, в които лишените от свобода имат това право, без да изпълняват възложената им от администрацията работа, и те са:

– при ползване на отпуск за полагане на изпити чл. 81 ЗИНЗС;

– по време на годишната почивка съгласно чл. 83 ЗИНЗС;

– за времето, през което не е работил поради трудова злополука или професионално заболяване по чл. 83, ал.1 ЗИНЗС, ако на лишения от свобода не е предписана от лекаря диетична храна;

– за времето, когато на отделни осъдени е разрешено съгласно чл. 88, ал. 3 ЗИНЗС да се занимават само с творческа дейност.

в) **На лишените от свобода въобще не са предоставени някои от правата на свободните работници и служители**, като например правата по ДОО, на платен годишен отпуск, на неплатени отпуски и др.

Въпросът за правата на лишените от свобода във връзка с ДОО представлява по-голям интерес с оглед на едно бъдещо законодателство.

„Отчитайки специфичния характер на работата на лишените от свобода, Министерство на труда и социалната политика счита, че върху възнагражденията, които те получават, не следва да се правят осигурителни вноски независимо от основанието, на което работят, тъй като те не попадат в кръга на осигурените лица по чл. 4 от Кодекса за задължително обществено осигуряване“ (Писмо № 04-09-29/2000 г. на Министерството на труда и социалната политика (МТСП)).

Лишените от свобода не са включени в системата на общественото осигуряване. Времето, прекарано в работа, не им се зачита за трудов осигурителен стаж и те не ползват правата на обезщетение и помощ при настъпване на социалните рискове по Кодекса за социалното осигуряване (КСО), валидни за работниците и служителите и приравнените на тях лица.

„В подкрепа на гореизложеното е фактът, че съгласно Кодекса за задължително обществено осигуряване единственият случай, в

който времето, прекарано в затвора се зачита за осигурителен стаж, е, когато лицето е изтърпяло наказание „лишаване от свобода“, което впоследствие е признато по съответния ред за неоснователно наложено. Нещо повече, Кодексът съдържа изрична разпоредба, съгласно, която в този случай осигурителните вноски са за сметка на републиканския бюджет.“⁸

Тази постановка във връзка с незачитането на труда в затвора за трудов стаж остана непроменена от социалистическата наказателно-изпълнителна доктрина. И досега се приема, че това е елемент от съдържанието на наказанието „лишаване от свобода“. В последно време обаче все по-често се поставя въпросът оправдано ли е чрез засягане именно на това право да се наказват осъдените? Изоляцията и подчиняването на определен режим сами по себе си са толкова строги мерки, че едва ли е необходимо да се допълва съдържанието на наказанието по този начин.

М. Паликарски с основание възразява срещу изключването на лишените от свобода от държавното и общественото осигуряване, и по-специално против незачитането на положения труд по време на изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“ за трудов стаж при пенсиониране. Според неговите аргументи е трудно това ограничение да се приеме за елемент от съдържанието на наказанието, защото няма възпитателно и възпиращо въздействие. Несериозно е да се твърди, че един 25–30-годишен правонарушител ще се въздържа от извършването на престъпление заради нещо, което е възможно да му се случи, когато стане на 60 години. От друга страна, пенсия, получена за трудов стаж в затвора, не е „награда“ за престъпната кариера, а е „заслуга“ на затворника за реалното му участие в създаването на обществени блага.

Действащото в момента законодателство предвижда държавата да осигурява минимален доход за тези, които по една или дру-

га причина не са успели да придобият необходимия трудов стаж за пенсиониране и са изпаднали в състояние на неработоспособност. Този минимален доход е за сметка на държавния бюджет, т.е. той се осигурява от всички данъкоплатци.

Основният пример за такъв доход е социалната пенсия за старост, уредена в чл. 89а КСО и чл. 6 от Наредба за пенсиите и осигурителния стаж. Това е една от алтернативите за прекаралите известни периоди от активната си трудова възраст в МЛС да получат „заместване“ на загубените си трудови доходи при достигане на определена възраст. Право на социална пенсия имат лицата, навършили 70-годишна възраст⁹.

Тези въпроси стоят от доста време в правния мир без отговор, което дава основание да се предложи промяна в законодателството, регламентираща зачитането на работата в местата за лишаване от свобода за трудов стаж при пенсиониране, което косвено ще ограничи рецидива и новите престъпления.

През 1996 г. се премахва една от колизиите в законодателството. Отпада задължението да се правят удържки от трудовото възнаграждение на лишените от свобода за ДОО. До този период без наличието на правно основание такива удържки са правени, въпреки че работата не се зачита за трудов стаж при пенсиониране. Положителното е, че на лишените от свобода се разрешава да получават пенсия по време на изтърпяване на наказанието, ако са придобили право на това преди задържането. До 1994 г. и това ограничение е съществувало в българското законодателство. Направената стъпка свидетелства за променящото се отношение на законодателя към лишените от свобода, което поражда надеждата за възстановяване на удържките в полза на ДОО и въвеждане зачитането на работата по време на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода за трудов стаж при пенсиониране¹⁰.

⁸ МТСП, писмо № 04-09-29/2000 г.

⁹ **Александров, А.** За „заместващите“ доходи на лицата в напреднала възраст – въпрос на избор или на икономическа принуда е възрастните хора да търсят трудови доходи? Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник с доклади от Втора национална научна конференция. Варна: Наука и икономика, с. 244.

¹⁰ **Василев, П., Иванов, Пл.** Трудовата дейност на лишените от свобода като средство за регулиране на затворната популация. Сб. Методи за регулиране на затворната популация. София: Грекс Прес, 1999, с. 91–93.

Анализът на посочените съждения може да аргументира основателността на подобно решение. Направените предложения ще до-развият този дълго отлаган в нашето наказателно-изпълнително право въпрос. Включването на лишения от свобода в кръга на лицата по чл. 4 от КСО и зачитането на трудов стаж биха дали възможност за сваляне на известна финансова тежест от плещите на данъкоплатеца, който, от своя страна се явява и потърпевш от престъпленията.

Приравняването на осъдения работник с останалите работници би отговорило на европейските норми по отношение на всички тежести вследствие на общественополезния труд. В т. 26.17 от Препоръка Rec (2006) 2 на Комитета на министрите на държавите членки относно европейските правила за затворите се предвижда: „Доколкото е възможно работещите затворници трябва да бъдат включени в националните системи за социално осигуряване“. Здравноосигурителните вноски за лишения от свобода сега се поемат от държавния бюджет.

г) Зачитането на **трудовия стаж** би осигурило по-добро вграждане в обществото и би избегнало разходите за социално подпомагане. Право на социална помощ имат „всички български граждани, които поради здравни, възрастови, социални и други независещи от тях причини не могат да се издържат сами“ (чл. 1 от Закон за социалното подпомагане)¹¹. Голяма част от освободените, лишени от свобода, попадат в тази категория.

Позитивна тенденция в този смисъл е практиката на социалните предприятия, при които се наемат и изтърпели наказание „лишаване от свобода“ за срок, не по-кратък от 5 години, ако краят на наказанието е настъпил през последните 3 години от постъпването им на работа. Както се посочва, „трайно се създава не само адекватна трудова заетост, но и надлежен осигурителен статут на маргинали-

зиращи членове на обществото с тенденции по-постоянно отхвърляне и неприобщимост както към пазара на труда, така и към отделните компонентни на социалната система. Последното е особено типично за осъдените лица. В този смисъл признаването на трудов и осигурителен стаж още в местата за лишаване от свобода би осигурило плавен преход на адаптиране и социално включване¹².

Трудовият стаж няма да се конкурира със зачитането на работни дни за намаляване на наказанието. За трудов стаж ще се счита действително отработеното време, като се спазва принципът за 100% изпълнение на нормата или уплътняване на работното време. По този начин справедливо ще се излезе извън обхвата на чл. 41, ал. 4 от НК.

За решаването на този проблем е необходимо да се извърши промяна в трудовото законодателство. Предлагам този въпрос да бъде уреден, като в КТ да се създаде разпоредба със следното съдържание: „*За трудов стаж се признава и времето, през което, без да е съществувало трудово правоотношение, лицето е изтърпявало наказание „лишаване от свобода“ и е работило. За трудов стаж да се счита времето, действително отработено, по смисъла на чл. 178, ал. 2,3 и 4 ЗИН-ЗС*“. Това води и до промяна в чл. 4 на КСО.

Тази теза може да срещне възражение с оглед на последните решения на Европейския съд по правата на човека (Съдът) по делото **Stummer v. Austria [GC], 2011, §§124–134**. Според фактологията, изнесена в жалбата, промяната в европейските стандарти е достигнала такава степен, че работата в затворите без връзка с пенсионната система вече не може да се счита за работа в кръга на чл. 4, §3 (а). Съдът не постига достатъчен консенсус по въпроса и възприема становище, че задължителната работа, която затворниците изпълняват в рамките на постановената от съда присъда, без тя да е свързана с пенсионната система, трябва да се приема за „работа,

¹¹ **Александров, А.** За „заместващите“ доходи на лицата в напреднала възраст – въпрос на избор или на икономическа принуда е възрастните хора да търсят трудови доходи? Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник с доклади от Втората национална научна конференция. Варна: Наука и икономика, с. 245

¹² **Йолова, Г.** За въздействие на социалната икономика върху осигурителната система. Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник с доклади от Първата национална научна конференция. Варна: Наука и икономика, 2019, с. 47–48.

която трябва да бъде извършена в рамките на обичайния ход на задържането“, по смисъла на чл. 4, §3 (а) от Конвенцията за правата на човека.

Допълнителен утежняващ фактор ще бъде и исторически насложилата се практика за ограничения по отношение приложимостта на социалната система спрямо лишените от свобода лица, както и негативните нагласи на социума относно извършителите на престъпления.

За това възможният полезен ход на този етап на общественото развитие е систематизиране на наличната нормативна база и синхронизиране текстовете на ЗИНЗС и ППЗИНЗС по такъв начин, чрез който те да представляват единна и последователна регламентация на възникване, изменение и прекратяване на „квизитрудовото“ правоотношение, съществуващо в МЛС и на неговото съдържание.

Освен разгледаните дотук права, за осъдения работник възникват не много на брой, но изчерпващи целия спектър на задължително поведение по отношение на труда **задължения**, а именно:

- на правото на труд, съответства задължението „... да изпълняват възложената им от администрацията работа и да спазват правилата за охраната на труда и пожарната безопасност, трудовата и технологичната дисциплина и установения ред на работните места“ (чл. 96 ЗИНЗС и чл. 167, ал. 1 ППЗИНЗС);

- да спазват установените за тях правила по отношение на труда (чл. 96 ЗИНЗС и чл. 169а ППЗИНЗС).

От изложеното дотук можем да обосновем тезата, че съществува зависимост между наказанието като държавна принуда и труда в МЛС. Комбинацията от наказание с поправително въздействие действа като един от принципите на наказателното право. Обществено-полезният труд е насочен към реализиране на първата от целите на наказанието, визирани в чл. 36 НК, а именно към целта да поправи и превъзпита осъдените (т.е. да ги подготви за „честен трудов живот“ на свобода – б.а., Й.Й.). В съчетанието между тези мерки за въздействие държавата създава така необходимите ѝ условия за намаляване на рецидивизма.

Преобладава схващането, че наказанието води до ограничаването на някои по вид

права, като елемент от особеното правно положение на лицата, изтърпяващи наказание „лишаване от свобода“. Тези ограничения могат да бъдат възприети и като техни задължения. От това може да се направи логичен извод, че при определени условия разглежданите задължения могат да носят и наказателен характер. Едно от тези условия в дадения случай е наличието на специфична отговорност при неизпълнение на задължението за лишените от свобода да се трудят.

В условията на наказателно-изпълнителното правоотношение задълженията на осъдените, свързани с труда, придобиват покатегорична форма, игнорира се волята на самия работник, а се засилва ролята на административната принуда като гаранция за изпълнение на **формулата** „... всички лишени от свобода са длъжни да изпълняват възложената им от администрацията работа ...“ (чл. 96 ЗИНЗС и чл. 167, ал. 1 ППЗИНЗС). Правните последици при отклонение от трудови задължения не са така категорични, както в миналото, но наличието на такава отговорност представлява само по себе си административна принуда, призвана да обезпечи реализирането на тези задължения.

Отказът от работа се отнася към тежките нарушения на установения ред за изпълнение на наказанието „лишаване от свобода“ и може да доведе до предприемане на мерки за дирене на различна по вид отговорност.

Негативното отношение към труда е един от аргументите при предприемане спрямо осъдения на такива мерки, като: промяна на режима в по-тежък (чл. 67–68 ЗИНЗС); промяна на типа затворническо заведение; превод в друг затвор и др. Към тях може да се причисли и отмяната на зачетени работни дни.

Осъдените, уличени в недоброе съвестно отношение към труда, се лишават от възможността да подобрят правния си статус в МЛС.

Положителната пенитенциарна характеристика включва в себе си освен всичко останало и данни за отношението на осъдения към общественополезния труд. Тя е едно от задължителните условия за облекчаване на правния статус на лишените от свобода в затворническото заведение: предложение за домашен отпуск или годишна почивка извън

затвора; предложение по чл. 64 и чл. 66 ЗИН-ЗС, положително становище или предложение при УПО и др.

Така погледнато, полагането на труд в МЛС и отношението към него обезпечават достатъчно мощен арсенал от мерки за принуда, включващи широк спектър от дисциплинарни и други видове отговорност, проявяващи се в ограничаване на отделни субективни права и възможност за реализиране на законни интереси.

В дадения случай под реализирането на други права и законни интереси можем да разбираме възможността посредством участието в трудова дейност и добросъвестното отношение към труда лишените от свобода да решат свои материални проблеми, да подобрят правния си статус посредством смекчаване на надзора (домашен отпуск, годишна почивка извън МЛС, смяна на режима и типа затворническо заведение), да заслужат редуциране на наказанието посредством механично намаляване – 2 работни дни за 3 дни лишаване от свобода, или условно предсрочно освобождаване (УПО), да съхранят и повишат своята професионална квалификация и др.

С разпоредбата на чл. 439а от НПК се въведе **доказателствен стандарт** относно поправянето на осъдения по време на изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“, като се сочи, че това могат да бъдат всички обстоятелства, които свидетелстват за положителна промяна у осъдения, като на участието в трудова дейност се отделя особено внимание. *В този насока е и трайната съдебна практика, свързана с ПВС №7/75 г., изм. с ПВС №8/87 г., която установява, че констатацията относно това дали предлаганият за условно предсрочно освобождаване осъден е показал „честно отношение към труда“ е свързана с това дали той полага редовно общественнополезен труд и дали го чувства като свое морално задължение, или „имитира“ поправяне и отношението към труда е „симулативно“ и е с цел извличане на режимни облекчения.*

* * *

Изложеното дотук показва значителни нерешени теоретични и практически проблеми при полагането на общественнополезен труд от лишените от свобода.

Решаването на посочените проблеми поставя под съмнение възможността за пълноценно участие на осъдените в обществените отношения, развиващи се на пазара на труда. Ограниченията, произтичащи от самата присъда, изолацията и режимът на изтърпяване на наказанието изваждат по мое мнение осъдените от кръга на пълноправните субекти на пазара на труда. Дори и като собственици на своята работна сила те все пак не са свободни граждани, т.е. лишените от свобода не притежават правата, изпълващи елементния състав на онези правоотношения, в които те не могат да встъпват с оглед ограничената им правоспособност. Осъдените не могат самостоятелно да се разпореджат със способността си към труд, даже в пределите на МЛС, доколкото мястото и видът на работата се определят от администрацията на затворническото заведение.

Като общ извод от изложеното може да се формулира, че по своите социално-икономически характеристики трудът на осъдените е разновидност на обществения труд. Разликата му от труда на другите работници се дължи на целевата му ориентация, наличието на специална правна уредба на обществените отношения, които възникват в процеса на участие на осъдените в общественнополезен труд, както и на специфичните особености в организацията на работата в местата за лишаване от свобода.

БИБЛИОГРАФИЯ

Александров, А. За „заместващите“ доходи на лицата в напреднала възраст – въпрос на избор или на икономическа принуда е възрастните хора да търсят трудови доходи? Правото и бизнеса в съвременното общество. Сборник с доклади от Втора национална научна конференция. Варна: Наука и икономика, 2019. // **Aleksandrov, A.** Za zamestvashtite dohodi na litsata v naprednala vazrast – vopros na izbor ili na ikonomicheska prinuda e vazrastnite hora da tarsyat trudovi dohodi? Pravoto i biznesa v savremennoto obshchestvo. Sbornik s doklasi ot Vtora natsionalna nauchna konferentsia. Varna: Nauka i ikonomika, 2019.

Алинина, И. В. О понятии „сфера действия трудового права“. /Проблемы правового Регулирования трудовых отношений. Часть I: Сборник материалов научной конференции 22–23 сентября

2004 г. Омск: Омск. гос. ун-т, 2004. // Alinina, I. V. O ponyatii „sfera deystvia trudovogo prava“. Problemy pravovogo regulirovaniya trudovut otnosheniy. Chasty I: Sbornik materiala nauchnoy konferencii 22–23 sentebrya 2004 g. Омск: Омск. гос. ун-т, 2004=

Василев, П., Иванов, Пл. Трудовата дейност на лишените от свобода като средство за регулиране на затворната популация. Сб. Методи за регулиране на затворната популация. София: Грекс Прес, 1999. // **Vasilev, P., Ivanov, P.** Trudovata deynost na lishenite ot svoboda kato sredstvo za regulirane na zatvornata populatsia. Sb. Metodi za regulirane na zatvornata populatsia. Sofia: Greks Pres, 1999.

Йолова, Г. За въздействието на социалната икономика върху осигурителната система. Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник с доклади от 1-ва национална научна конференция. Варна: Наука и икономика, 2019. //

Yolova, G. Za vazdeystviето na sotsialnata iekonomika varhu osiguritelnata sistema. Pravoto i biznesat v savremennoto obshtestvo. Sbornik s dokladi ot 1-va natsionalna nauchna konferentsia. Varna: Nauka i iekonomika, 2019.

Лютов, К. За и против зачитането на работни дни при изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“. Социалистическо право, бр. 5, 1967. // **Lyutov, K.** Za i protiv zachitaneto na работни дни pri iztarpayavane na nakazaniето „lishavane ot svoboda“. Sotsialisticheskо право, br. 5, 1967.

Паликарски, М. Наказателно-изпълнително право на НРБ. София: ПБМВР, 1986. // **Palikarski, M.** Nakazatelno-izpalnitelno право na NRB. Sofia: PBMVR, 1986.

Трайков, Здр. Наказателно-изпълнително право. София: Албатрос, 2007. // **Traykov, Zdr.** Nakazatelno-izpalnitelno право. Sofia: Albatros, 2007.